

Janusz Bańkowski, Roman Jaszczak, Katarzyna Łapińska,
Michał Orzechowski.

URZĄDZANIE LASU NARZĘDZIEM DO REALIZACJI WSPÓŁCZESNYCH I PROGNOZOWANYCH WYZWAŃ, OCZEKIWAŃ SPOŁECZNYCH I REALIZACJI WIELOFUNKCYJNEJ GOSPODARKI LEŚNEJ

Historia uwzględniania funkcji lasu w planowaniu urządzeniowym

Wstęp

Jaszczak (2014) pisał, że *We współczesnym leśnictwie – w dobie trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej – realizacja zadań gospodarczych, ochronnych i społecznych musi uwzględniać szereg czynników, a wśród nich interesy różnych grup społecznych i zawodowych, zmieniające się warunki klimatyczne, wpływ czynników abiotycznych, biotycznych i antropogenicznych na ekosystemy leśne, ochronę lasu i środowiska leśnego czy też sytuację na rynku drzewnym. Stawia to przed urządzaniem lasu określone wyzwania.* Przytoczony cytat był, jest i będzie aktualny, co obrazują kolejne treści tej części pracy.

Rys historyczny uwzględniania funkcji lasu w planowaniu urządzeniowym

W XIX wieku las postrzegany był głównie z punktu widzenia funkcji produkcyjnej. Przykładowo Kobierzycki (1810) pisał, że ... *Lasy nie czym innym w oczach naszych być powinny, iak tylko zskładami zapasów, które nigdy zmniejszać się niepowinny.* Podobnie postrzegał las Choiński (1873) pisząc ... *lasu przeznaczeniem w ogóle jest produkcja drzewa...* Jednak już Koleczko (1882) dostrzegał wiele innych funkcji lasów pisząc ... *Lasy w ogóle chronią nas swym cieniem od upałów słonecznych, a wydzielając z siebie orzeźwiająca woń, wpływają na zdrowie tak ludzi, jak zwierząt i roślin. Las reguluje temperaturę, ściąga elektryczność z chmur i rozprasza burze; okolice gdzie znikły lasy, częściej nawiedzane bywają przez grady i powodzie. Las rozpościerającymi się koronami drzew liściastych i iglastych, swojem gruntem ochraniającem i wodę chwytajacem pokryciem, stanowi wiel-*

ki zbiornik wody. (...) *Las będąc regulatorem klimatu i atmosfery, wywiera błogi wpływ na urodzajność ziemiopłodów, ozdabia okolice, a tym sposobem pośrednio wpływa na umysłowy i fizyczny rozwój człowieka.* Jednak na koniec i tak stwierdzał, że *Drzewo, główny produkt leśny, w wielu przypadkach niczem innym zastąpić się nie da*. Skupiając się wyłącznie na funkcji produkcyjnej lasu za podstawowy cel uważano wyprodukowanie jak największej ilości sortymentów drzewnych w możliwie krótkim okresie czasu. I dlatego przez dziesięciolecia jednym z głównych zadań urzędowania lasu było wypracowanie odpowiednich zasad ustalania rozmiaru pobieranych z lasu użytków drzewnych (czyli rozmiaru użytkowania), a poprzez to zapewnienie odpowiedniego (najlepiej stałego i równomiernego) dochodu właścicielom lasów, o czym mówiła zasada trwałości, ciągłości i równomierności użytkowania, której praktycznym urzeczywistnieniem było dążenie do modelu lasu normalnego. Mimo skupienia się tylko na jednej funkcji, las był to jednak znaczący postęp z punktu widzenia istnienia lasu, gdyż w miejsce eksploatacji lasu, nazywanej także *gospodarstwem plądrującym* (Kobierzycki 1810; Kozłowski 1846) pojawiło się gospodarstwo związane ze sposobem odnowienia i hodowania lasu. *Gospodarstwo leśne, jest to rządne użytkowanie z lasu ze względem na utrzymanie go w ciągłej produkcji; czyli jest to rządne wycinanie lasu, połączone z jego odnowieniem i dalszem hodowaniem, aż do następnej rębności* (Kozłowski 1846). W literaturze spotyka się różne rodzaje gospodarstw jak np. *1/ wysokopiennie, 2/ niskopiennie proste, 3/ niskopiennie połączone, 4/ ogłowienie, 5/ przemienne, 6/ plądrujące, 7 napolne*" (Kozłowski 1846); *wysokopiennie i niskopiennie* (Wydrzyński 1862; Strzelecki 1889) oraz dodatkowo *połączone i średniopiennie połączone* (Choiński 1873). W pierwszej połowie XX wieku pisano, że *wedle powstawania drzewostanów odróżnia się: gospodarstwa nasienne i gospodarstwa odrosłowe; wedle użytkowania gospodarstwo wielkozrębowe, smugowo-zrębowe, przerębowe. Ponadto znana jest jeszcze kombinacja powyższych sposobów gospodarowania: gospodarstwo połączone* (Stieber 1921). Natomiast Borek (1931) pisał, że *Poszczególne gospodarstwa otrzymują nazwy od rodzaju, względnie przewagi pewnego rodzaju drzew [typu leśnego], np. gospodarstwo sosnowe, olszowe [borów sosnowych, olchowych] itp., ewentualnie serwitutowe, ochronne, uzdrowiskowe, jeśli gospodarstwa takie koniecznie trzeba będzie zaprojektować, ze względu na służebności, tereny ochronne itp.*

Po II wojnie światowej początkowo dzielono lasy na grupy I (ochronne) i II (gospodarcze). W lasach grupy I wyodrębniano jednostki gospodarcze w oparciu o kategorie ochronności lasów, natomiast lasy grupy II były traktowane jako jeden obręb, a podstawy do ich zagospodarowania wynikały

z zasad przyjętych i stosowanych do poszczególnych typów siedliskowych (Instrukcja ... 1957, 1970). W kolejnych dwóch instrukcjach (1980, 1994) wyróżniano 4 gospodarstwa – specjalne, zrębowe, zrębowo-przerębowe (1980) lub przerębowo-zrębowe (1994) i przerębowe. W przypadku gospodarstwa specjalnego gospodarowanie mogło odbywać się różnymi sposobami, z uwzględnieniem ograniczeń wynikających m.in. z funkcji ochronnych drzewostanów, czy też realizowania w nich doświadczeń lub badań. Natomiast do pozostałych trzech gospodarstw zaliczano wszystkie drzewostany zagospodarowane jednym sposobem (jedną grupą rębni), bazując na podstawach wypracowanych przez Chodzickiego (1960). Od 2003 roku wyróżniano sześć gospodarstw, które tworzone na podstawie dominujących funkcji pełnionych przez lasy (z uwzględnieniem wszystkich funkcji pozostałych), a także przyjętych celów gospodarowania (z uwzględnieniem możliwości produkcyjnych siedlisk). Były to gospodarstwa: specjalne, lasów ochronnych, zrębowe w lasach gospodarczych, przerębowo-zrębowe w lasach gospodarczych, przerębowe w lasach gospodarczych oraz przebudowy w lasach ochronnych i gospodarczych (Instrukcja.. 2003). W obowiązującej jeszcze instrukcji (2012) do celów planowania urządzeniowego przewidywane jest tworzenie, na podstawie dominujących funkcji pełnionych przez lasy (z uwzględnieniem wszystkich funkcji pozostałych), trzech gospodarstw: specjalnego, wielofunkcyjnych lasów ochronnych oraz wielofunkcyjnych lasów gospodarczych.

Niezależnie od zapisów instrukcyjnych różni autorzy proponowali inne koncepcje podziału gospodarczego lasów. Ważyński (1998) stwierdził, że urządzenie gospodarstwa leśnego według koncepcji modelu lasu wielofunkcyjnego powinno opierać się na stworzeniu gospodarstw, w których nazwie powinien być zawarty cel – program funkcyjny postępowania gospodarczego i wynikający z niego sposób regulacji produkcji drzewnej. Stąd zaproponowano podział obrębu na następujące gospodarstwa: rezerwatowe, specjalne, lasów ochronnych, lasów zagrożonych, lasów na gruntach porolnych, lasów wysokoprodukcyjnych, lasów niskoprodukcyjnych i przebudowy. Miś (2000, 2004) wiązał regulację produkcji drzewnej z funkcją lasów i głównym celem gospodarowania. Zaproponowany przez niego podział gospodarczy wyodrębniał dwa gospodarstwa (1 – lasy o szczególnym znaczeniu ochronnym oraz 2 – lasy o charakterze ochronnym), na podstawie kryterium szczegółowego znaczenia i charakteru lasów ochronnych. Natomiast w lasach gospodarczych podstawowymi kryteriami były przede wszystkim stan siedlisk oraz potrzeby rekonstrukcji lasu, na podstawie których wyróżniono kolejne trzy gospodarstwa (3 – lasy wielofunkcyjne, 4 – lasy zniekształcone i zdegradowane oraz 5 – lasy o funkcjach specjalnych), Przybylska

(2005) zaproponowała natomiast nowy system kwalifikacji gospodarstw leśnych, odbierając „nadrzędność” działania w gospodarstwie na rzecz „przedmiotu gospodarowania”, określonego przez naturalny typ drzewostanu i właściwy temu typowi wzorzec składu gatunkowego i budowy drzewostanu. Sposób prowadzenia lasu został podporządkowany wiodącej funkcji lasu i stosownym celom hodowlanym.

Ważyński (2007, 2011) wskazywał, że w Polsce w świadomości społecznej istnieje przekonanie, że celem lasów miejskich jest prowadzenie gospodarki ukierunkowanej na potrzeby wypoczynkowe mieszkańców, a nie maksymalizacja produkcji drzewnej, dającą okazję do osiągnięcia dochodów zasilających miejską kasę. I temu miał służyć proponowany przez niego podział na gospodarstwa uwzględniający funkcje szczególne ochronne i strefy zagospodarowania rekreacyjnego tych lasów. Był on praktycznie wykorzystany przy tworzeniu planów urządzenia lasu dla lasów komunalnych Poznania (Plan... 2012, 2022).

Współczesne uwarunkowania uwzględniania funkcji lasu w planowaniu urządzeniowym

W przypadku lasów zarządzanych przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe (dalej: PGL LP), położonych w miastach, ale także nieraz daleko od nich, ale cieszących się zainteresowaniem społeczeństwa, Jaszczak, Bańkowski (2020), Bańkowski, Jaszczak (2021, 2022) proponowali utworzenie odrębnego gospodarstwa lasów turystyczno-rekreacyjnych, obejmującego drzewostany wskazane na podstawie wniosku nadleśniczego, uwzględniającego z jednej strony intensywność zagospodarowania rekreacyjnego, a z drugiej istniejące i potencjalne konflikty z nimi związane. Zwracali oni także uwagę na konieczność odejścia od sztywnej granicy takich lasów „do 10 kilometrów od granic miast”, zapisanej w ustawie o lasach (1991) i rozporządzeniu o lasach ochronnych (1992).

Przy opracowywaniu nowego planu urządzenia lasu dla Lasu Mokrzańskiego (Nadleśnictwo Miękinia w RDLP Wrocław) uwzględniono oczekiwania mieszkańców Wrocławia i w tym kompleksie leśnym wyróżniono dwie strefy oddziaływania społecznego – intensywną oraz zrównoważoną, dla których zaproponowano zróżnicowane pod względem intensywności cięć użytkowanie. Wypracowano kompromis, uwzględniający racje i przedstawicieli Lasów Państwowych, jak i społeczeństwa. Uwzględnienie funkcji społecznej lasu nie pomijało jednak warunków siedliskowych oraz struktury gatunkowej i wiekowej tego obiektu. Podjęte decyzje nie zagrażają trwałości i stabilności lasu oraz wpisują się także w jakimś stopniu w aktywny proces adaptacji lasu do zmian klimatu (Jaszczak 2021).

Postulaty Jaszczaka, Bańkowskiego (2020), Bańkowskiego, Jaszczaka (2021, 2022) oraz doświadczenia z Lasu Mokrzańskiego zostały w znacznym stopniu wykorzystane przez zespół opracowujący nowe zasady gospodarowania w lasach o zwiększonej funkcji społecznej, opublikowane w specjalnym dokumencie (Zarządzenie... 2022). Wynika z niego, że w trakcie prac urzędzeniowych w danym obiekcie może być wyróżniana nowa jednostka – gospodarstwo lasów oddziaływania społecznego, w którym mają być wskazywane wyżej wspomniane strefy oddziaływania społecznego. Idea jest taka, że *Lasy o zwiększonej funkcji społecznej (...) wymagają indywidualnego podejścia w ich zagospodarowaniu, a ustalenie zakresu działania powinno uwzględniać istniejące potrzeby i możliwości ich zrealizowania, również we współpracy z lokalnymi samorządami i innymi interesariuszami.*

Funkcje społeczne lasów odgrywają obecnie bardzo dużą rolę, ale nie są jedynymi. Jaszczak i Bańkowski (2020) oprócz już wspomnianego wyżej gospodarstwa lasów turystyczno-rekreacyjnych, proponowali także utworzenie gospodarstw: lasów o wyjątkowych walorach i funkcjach; lasów z dominującą funkcją ochrony przyrody; zrębowego w stabilnych lasach gospodarczych, przerębowo-zrębowego w stabilnych lasach gospodarczych, przerębowego w stabilnych lasach gospodarczych oraz lasów niestabilnych. W pracach zespołu nowelizującego instrukcję urządzania lasu pojawiła się koncepcja, aby ostatecznie zaproponować następujące jednostki regulacyjne: gospodarstwo specjalne (S); gospodarstwo lasów oddziaływania społecznego (OS); gospodarstwo zrębowe stabilnych lasów gospodarczo-ochronnych (Z); gospodarstwo przerębowo-zrębowe stabilnych lasów gospodarczo-ochronnych (P-Z); gospodarstwo przerębowe stabilnych lasów gospodarczo-ochronnych (P) oraz gospodarstwo niestabilnych lasów gospodarczo-ochronnych (N).

Bańkowski i Jaszczak (2022) postulowali także, aby podstawą podziału lasu na gospodarstwa była mapa funkcji lasu, uwzględniająca rozpoznanie walorów przyrodniczych obiektu, specyficznych funkcji pełnionych przez drzewostany, warunki siedliskowe, kondycję drzewostanów oraz strukturę zasobów drzewnych. Mapa powinna prezentować zdiagnozowane dominujące funkcje lasu, a jej szczegóły mogłyby ewoluować w trakcie tworzonego planu urządzania lasu.

Wspomniana już, trwająca obecnie nowelizacja instrukcji urządzania lasu, wnosi znaczącą i zdaniem autorów pozytywną zmianę dla procesu tworzenia projektu planu urządzania lasu. Przede wszystkim zrywa z formalnym powiązaniem podziału na gospodarstwa z administracyjną decyzją Ministra właściwego do spraw środowiska o lasach ochronnych. Konstrukcja zapisów prawnych o lasach ochronnych czyni z nich konglomerat lasów o najróżniejszych funkcjach, od lasów obronnych, przez drzewostany nasienne

do cennych przyrodniczo. Obecnie proponowany podział opiera się na diagnozie rzeczywiście pełniących funkcji: społecznych i gospodarczych. Lasy cenne przyrodniczo: rezerваты, użytki ekologiczne, czy wreszcie siedliska przyrodnicze w Obszarach Natura 2000 oraz obszary objęte ochroną strefową gatunków chronionych mają być zaliczane do gospodarstwa specjalnego. Jak już wyżej wspomniano Jaszczak i Bańkowski (2020) sugerowali, aby lasy takie tworzyły osobne gospodarstwa, ale nawet zaliczenie ich do gospodarstwa specjalnego pozwoli je indywidualnie traktować (np. w formule podgospodarstwa). Siedliska przyrodnicze w Obszarach Natura 2000 wymagają specjalnego omówienia (w pozostałych lasach cennych przyrodniczo albo nie planuje się żadnych wskazań, lub wynikają one z planów ochrony). Planowane wskazania w projekcie planu urządzenia lasu poddawane są w ramach strategicznej oceny oddziaływania na środowisko [dalej: *sooś*] ocenie właściwych organów [regionalny dyrektor ochrony środowiska (dalej: *rdoś*), powiatowy wojewódzki inspektor sanitarny (dalej: *PWIS*)] i ich realizacja nie powinna doprowadzić do pogorszenia ich stanu zachowania. Należy tutaj jasno powiedzieć, że plan urządzenia lasu nie projektuje nowych form ochrony przyrody, ma jedynie (albo aż) zapewnić ochronę ekspercko wyznaczonych i prawnie usankcjonowanych przedmiotów ochrony. Tworzenie gospodarstw opartych na zdiagnozowanej w planie urządzenia lasu funkcji ma kluczowe znaczenie, umożliwia określenie dla jednostki planistycznej jednolitego celu planowanych wskazań ochronnych czy gospodarczych i regulację użytkowania, opartą na przyjętych założeniach. Drugim znaczącym krokiem, w kierunku oczekiwanych zmian jest poważne potraktowanie partnerów społecznych, interesariuszy tworzonego planu urządzenia lasu. Partycypacja społeczna powinna obok formalnych, wynikających z *ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (tj. Dz. U. z 2023 r., poz. 1094 ze zm.)* [dalej: *ustawa ooś*], wymogów w zakresie konsultacji społecznych (podanie do publicznej wiadomości określonych informacji nt. opracowywanego dokumentu), wymogów w zakresie konsultacji społecznych obejmować dialog społeczny, prowadzony w trakcie tworzonego projektu planu urządzenia lasu, z wykorzystaniem Zespołów Lokalnej Współpracy. Prowadzone konsultacje powinny kłaść główny nacisk na założenia do tworzonego planu urządzenia lasu, mapę funkcji lasu – diagnozującą lokalizację lasów o dominujących funkcjach, które powinny być wzmocnione oraz planowanych wskazaniach w lasach społecznych. Ochrona przyrody nie powinna być „negocjowana” przy tworzeniu planu urządzenia lasu, powinna być oparta na naukowych przesłankach i aktualnym stanie prawnym. Ocena wpływu

planu urządzenia lasu na środowisko jest usankcjonowana prawnie, zmiana powinna jedynie podlegać formuła jej realizacji.

Ocena oddziaływania planu urządzenia lasu na przedmioty ochrony w obszarach Natura 2000

Wprowadzenie

Ocena oddziaływania projektu planu urządzenia lasu na obszary Natura 2000 dokonywana jest w ramach sooś.

Sooś jest postępowaniem, które przeprowadza się dla określonych rodzajów dokumentów opracowywanych lub przyjmowanych przez organy administracji lub inne podmioty wykonujące funkcje publiczne. Celem jej przeprowadzenia jest ocena skutków realizacji tych dokumentów na środowisko. Podmiotem opracowującym projekt planu urządzenia lasu i przeprowadzającym sooś jest właściwy dyrektor regionalnej dyrekcji lasów państwowych [dalej: dyrektor rdlp].

Ooś określa, które projekty dokumentów wymagają przeprowadzenia sooś. Jednym z kryteriów konieczności przeprowadzenia sooś jest możliwy wpływ ustaleń projektowanego dokumentu na obszary Natura 2000. Zgodnie bowiem z art. 46 ust. 1 pkt 3 ustawy o oś przeprowadzenia sooś wymaga projekt polityki, strategii, planu i programu (...), którego realizacja może spowodować znaczące oddziaływanie na obszar Natura 2000, jeżeli nie jest on bezpośrednio związany z ochroną obszaru Natura 2000 lub nie wynika z tej ochrony.

Postępowanie sooś obejmuje w szczególności:

- 1) uzgodnienie stopnia szczegółowości informacji zawartych w prognozie oddziaływania na środowisko,
- 2) sporządzenie prognozy oddziaływania na środowisko,
- 3) uzyskanie wymaganych ustawą opinii,
- 4) zapewnienie możliwości udziału społeczeństwa w postępowaniu.

Organem właściwym w sprawach uzgadniania i opiniowania w ramach sooś planu urządzenia lasu jest rdoś.

Zasadniczą zawartość prognozy oddziaływania na środowisko reguluje *ustawa o oś*, natomiast indywidualny zakres i stopień szczegółowości informacji w niej wymaganych jest uzgadniany z rdoś. Celem prognozy jest analiza wpływu realizacji postanowień danego dokumentu na środowisko, a także ustalenie potencjalnego znaczącego oddziaływania realizacji postanowień dokumentu na środowisko, w tym na obszary Natura 2000.

Plan zadań ochronnych

Zgodnie z art. 28 ust. 1 *ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 916 ze zm.) [dalej: *ustawa oop*] dla obszaru Natura 2000 sprawujący nadzór nad obszarem sporządza projekt planu zadań ochronnych na okres 10 lat. Sprawującym nadzór nad obszarem Natura 2000 w większości przypadków jest rdoś – wyjątek stanowią: 1) obszary morskie, wówczas sprawującym nadzór nad obszarem Natura 2000 jest dyrektor urzędu morskiego; 2) obszary parków narodowych, wówczas sprawującym nadzór nad obszarem Natura 2000 jest właściwy dyrektor parku narodowego.

Jednocześnie, zgodnie z art. 28 ust 11 pkt 2 *ustawy oop*, planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 nie sporządza się dla obszaru Natura 2000 pokrywającego się w całości lub w części z obszarem parku narodowego, rezerwatu przyrody lub parku krajobrazowego, dla których ustanowiono plan ochrony uwzględniający zakres planu zadań ochronnych, a zgodnie z art. 28 ust. 11 pkt 3 *ustawy oop* planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 nie sporządza się dla obszaru Natura 2000 pokrywającego się w całości lub w części z obszarem parku narodowego lub rezerwatu przyrody, dla których ustanowiono zadania ochronne uwzględniające zakres planu zadań ochronnych.

Ponadto, w myśl art. 28 ust. 11 pkt 3a *ustawy oop*, planu zadań ochronnych nie sporządza się dla obszaru Natura 2000 lub jego części pokrywającego się w całości lub w części z obszarem będącym w zarządzie nadleśnictwa, dla którego ustanowiony plan urządzenia lasu uwzględnia zakres planu zadań ochronnych.

Plan zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000, z wyłączeniem obszarów morskich i terenów parków narodowych, może być zatem ustanowiony zarządzeniem rdoś lub jego zakres może być zawarty w planie ochrony parku narodowego, rezerwatu przyrody, parku krajobrazowego, lub w zadaniach ochronnych parku narodowego, rezerwatu przyrody, lub w planie urządzenia lasu. Dla porządku należy wspomnieć, że mogą zdarzyć się sytuacje, że plan zadań ochronnych nie został jeszcze formalnie ustanowiony przez rdoś, jednakże jest on w trakcie opracowania (w przypadku gdy nie stanowią ostatecznej wersji dokumentu, są źródłem informacji nt. występowania przedmiotów ochrony obszarów Natura 2000 i stanu ich zachowania).

Uwzględniając powyższe uwarunkowania, dla danego obszaru Natura 2000 może zaistnieć – osobno lub łącznie – jedna z poniższych sytuacji:

- plan zadań ochronnych został ustanowiony zarządzeniem regionalnego dyrektora ochrony środowiska;

- zakres planu zadań ochronnych zawarty jest w innym dokumencie planistycznym dla obszaru chronionego (park narodowy, rezerwat przyrody, park krajobrazowy), zatwierdzonym zgodnie z przepisami prawa;
- plan zadań ochronnych jest w trakcie opracowania przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska;
- zakres planu zadań ochronnych powinien zostać uwzględniony w planie urządzenia lasu.

Podkreślić należy, że to na etapie uzgodnienia zakresy prognozy rdoś winien poinformować, czy dla danego obszaru Natura 2000 obowiązuje dokument planistyczny i gdzie jest on dostępny (podając tytuł aktu prawnego wraz z publikatorem) lub że dokument jest w trakcie opracowania, lub wskazać, że zakres planu zadań ochronnych winien być uwzględniony w opracowywanym przez dyrektora rdlp planie urządzenia lasu.

W sytuacji gdy plan zadań ochronnych jest już zatwierdzonym dokumentem, jego zapisy winny być przeanalizowane i uwzględnione w tworzonym projekcie planu urządzenia lasu. Oznacza to, że w przypadku gdy dla danego wydzielenia przypisano wskazania gospodarcze, a z planu zadań ochronnych wynika, że występuje tam przedmiot ochrony obszaru Natura 2000, dla którego określono działania ochronne – zapisy projektu planu urządzenia lasu powinny ujmować działania zapisane w planie zadań ochronnych (co w niektórych przypadkach może np. oznaczać rezygnację z pierwotnie zaplanowanego zabiegu gospodarczego).

Przykłady działań ochronnych

Wśród przykładowych działań ochronnych wynikających z planów zadań ochronnych obowiązujących na terenie województwa dolnośląskiego można wymienić:

– **9150 Ciepłolubne buczyny storczykowe (*Cephalanthero-Fagenion*):**

Zabiegi hodowlane prowadzić w sposób zmierzający do uzyskania drzewostanów różnowiekowych i różnogatunkowych. Podczas wykonywania zabiegów gospodarczych na powierzchni z siedliskiem przyrodniczym stopniowo usuwać sosnę, świerk, modrzew z warstwy drzewostanu i podszytu;

– **9170 Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (*Galio-Carpinetum*, *Tilio-Carpinetum*):**

Pozostawienie płatów siedliska bez wskazań gospodarczych w celu zachowania naturalnych procesów przyrodniczych;

Zwiększenie udziału grabu, lipy i liściastych gatunków domieszkowych z jednoczesnym ograniczaniem udziału dębu;

Zwiększenie ilości martwego drewna. W miarę wydzielania się zwiększać

ilość martwego drewna stojącego i leżącego poprzez: nieusuwanie wywrotów i złomów, pozostawianie martwych drzew stojących i nieusuwanie drzew dziuplastych i próchniejących, we fragmentach pozostawiać do naturalnego rozpadu nieuporządkowane pozostałości pozrębowe (niezagrożające trwałości lasu), z wyłączeniem sytuacji stwarzających zagrożenie zdrowia, życia lub mienia ludzkiego i w przypadku wykonywania cięć sanitarnych; Usuwanie gatunków drzew i krzewów obcych siedliskowo i geograficznie na etapie zaplanowanych prac gospodarczych; Pozostawienie płątów siedliska bez wskazań gospodarczych w celu zachowania naturalnych procesów przyrodniczych.

– **6169 Przepłatka maturalna** *Hypodryas maturalna*

Stopniowe wzbogacanie stanowisk gatunku poprzez nasadzenia kaliny koralowej w obrębie i w bezpośrednim sąsiedztwie stref okrajkowych siedlisk gatunku. Usuwanie gatunków drzew i krzewów obcych siedliskowo i geograficznie na etapie zaplanowanych prac gospodarczych. Pozostawienie płątów siedliska bez wskazań gospodarczych w celu zachowania naturalnych procesów przyrodniczych.

Nieprzewodzenie prac związanych z pozyskaniem drewna w okresie od początku kwietnia do końca października celem ograniczenia możliwości niszczenia złoź jajowych oraz zabijania żerujących gąsienic, z wyłączeniem sytuacji stwarzających zagrożenie zdrowia, życia lub mienia ludzkiego oraz sytuacji kłeskowych stwarzających zagrożenie trwałości drzewostanu.

– **A073 Kania czarna** *Milvus migrans*, **A074 Kania ruda** *Milvus milvus*
A075 Bielik *Haliaeetus albicilla*

Utrzymanie udziału drzewostanów w VI i wyższych klasach wieku w poszczególnych nadleśnictwach na następujących poziomach: Nadleśnictwo Głogów 150%, w tym drzewostany w VIII klasie wieku 110%; Nadleśnictwo Góra Śląska 135%, w tym drzewostany w VIII klasie wieku 110%; Nadleśnictwo Legnica 160%; Nadleśnictwo Lubin 145%, w tym drzewostany w VIII klasie wieku 15%; Nadleśnictwo Miękinia 125%; Nadleśnictwo Wołów 145%, w tym drzewostany w VIII klasie wieku 110%.

Nieplanowanie cięć rębnych w skrajnym 30 metrowym pasie drzewostanu przylegającym lub położonym najbliżej rzeki Odry.

W drzewostanach zlokalizowanych w odległości do 100 m od Odry jej dopływów i starorzeczy zwiększanie udziału topoli czarnej i topoli białej.

Plan zadań ochronnych a projekt planu urządzenia lasu

W przypadku jeśli plan zadań ochronnych jest jeszcze w trakcie opracowania przez rdoś, koniecznym jest uwzględnienie wyników prac tere-

nowych w opracowywanym projekcie planu urządzenia lasu w zakresie występowania przedmiotów ochrony obszarów Natura 2000. Ponadto wskazanym jest, aby z odpowiednim wyprzedzeniem uzgodnić z rdoś zakres koniecznych do uwzględnienia w projekcie planu urządzenia lasu zapisów (w szczególności w kontekście działań ochronnych).

Natomiast w przypadku gdy zakres planu zadań ochronnych ma być uwzględniony w projekcie planu urządzenia lasu, ważnym aspektem jest kwestia dokonania oceny stanu ochrony przedmiotów ochrony obszaru Natura 2000. Przy czym istotnym jest, że do oceny struktury i funkcji siedliska, naturalności lub zaburzenia cech populacji, jak i wielkości i jakości siedliska gatunku należy stosować odrębne dla każdego siedliska/gatunku zestawy wskaźników, przyjęte na podstawie wiedzy naukowej do celów monitoringu przyrodniczego prowadzonego w ramach państwowego monitoringu środowiska (dalej: PMS) i raportów składanych do Komisji Europejskiej.

Zakres planu zadań ochronnych ujmowany w projekcie planu urządzenia lasu dotyczy całego terenu położonego na gruntach będących w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe. Musi on zatem odnosić się do wszystkich zidentyfikowanych na tym terenie przedmiotów ochrony, a więc również nieleśnych siedlisk przyrodniczych, czy też występujących tam naturalnych gatunków roślin i zwierząt.

Na podstawie dokonanej oceny stanu zachowania przedmiotów ochrony, w projekcie planu urządzenia lasu winny zostać zidentyfikowane istniejące i potencjalne zagrożenia dla zachowania właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk, określone cele działań ochronnych oraz działania ochronne ze wskazaniem podmiotów odpowiedzialnych za ich wykonanie i obszarów ich wdrażania, w tym w szczególności działań dotyczących: ochrony czynnej siedlisk przyrodniczych, gatunków roślin i zwierząt oraz ich siedlisk; monitoringu stanu przedmiotów ochrony oraz monitoringu realizacji celów działań ochronnych; uzupełnienia stanu wiedzy o przedmiotach ochrony i uwarunkowaniach ich ochrony [zakres planu zadań ochronnych wynikający z art. 28 ust. 10 ustawy oop].

Projekt planu urządzenia lasu zawierający zakres planu zadań ochronnych wymaga uzyskania dodatkowego uzgodnienia z rdoś. Uzgodnienia dokonuje się w drodze postanowienia, na które przysługuje zażalenie do ministra właściwego do spraw środowiska. W przypadku niezajęcia stanowiska przez organ uzgadniający w terminie 30 dni od dnia doręczenia wystąpienia o uzgodnienie – uzgodnienie uważa się za dokonane.

Podkreślić należy, że opracowany przez regionalną dyrekcję lasów państwowych zakres planu zadań ochronnych obszaru Natura 2000 docelowo będzie dokumentem wykorzystywanym przez rdoś na wielu płaszczyznach:

przy opracowaniu przez rdoś planu zadań ochronnych dla terenów znajdujących się poza gruntami będących w zarządzie Lasów Państwowych; dane w nim zawarte wykorzystane będą przy ewentualnej aktualizacji Standardowego Formularza Danych dla obszaru Natura 2000; będzie źródłem informacji w trakcie postępowań dotyczących oceny oddziaływania planów i przedsięwzięć na środowisko. Istotnym zatem jest, aby został on opracowany przez specjalistów w danej dziedzinie i aby ocena stanu zachowania przedmiotów ochrony dokonana została zgodnie z PMŚ.

Siedliska przyrodnicze

W tym miejscu należy wspomnieć o wykonywanych w ostatnich latach przez regionalne dyrekcje lasów państwowych opracowaniach fitosocjologicznych. Opracowanie fitosocjologiczne jest dokumentem, który zawiera identyfikację zbiorowisk rzeczywistych i potencjalnych, a także inwentaryzację siedlisk przyrodniczych Natura 2000 oraz stanowisk chronionych roślin i grzybów. Jest to jednak opracowanie, które nie jest wykonywane zgodnie z wytycznymi PMŚ, zatem nie może być wykorzystane przez rdoś w zakresie weryfikacji występowania przedmiotów ochrony obszaru Natura 2000 (np. w przypadku rozbieżnych danych w tym zakresie). Ponadto w sytuacji gdy rdoś jest w trakcie opracowania planu zadań ochronnych, opracowanie fitosocjologiczne nie może zostać bezpośrednio wykorzystane w tworzonym dokumencie planistycznym dla obszaru Natura 2000 – stanowi jedynie źródło informacji o lokalizacji siedlisk przyrodniczych, stanowisk chronionych roślin i grzybów, natomiast ekspert rdoś musi uzupełnić dokumentację o ocenę stanu zachowania przedmiotów ochrony zgodnie z PMŚ, a także o wymagany zgodnie z *ustawą oop* zakres planu zadań ochronnych.

Abstrahując od kwestii wpływu planowanych działań gospodarczych na przedmioty ochrony obszarów Natura 2000 w kontekście zapisów dokumentów planistycznych dla tej formy ochrony przyrody (niezależnie od źródła pochodzenia i etapu jego opracowania) wskazanym byłoby, aby prognoza oceny oddziaływania na środowisko dostarczała informacji na temat całościowego wpływu planowanych działań na poszczególne siedliska przyrodnicze oraz gatunki roślin i zwierząt stanowiące przedmioty ochrony obszarów.

W odniesieniu do siedlisk przyrodniczych wymienionych w *rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 13 kwietnia 2010 r. w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000* (Dz. U. z 2014 r., poz.

1713) będących przedmiotami ochrony wskazanym byłoby dokonanie analizy w zakresie:

- łącznej powierzchni danych siedlisk w obszarze Natura 2000;
- powierzchni siedlisk, na których zostaną przeprowadzone działania gospodarcze;
- wpływu poszczególnych typów zabiegów na siedlisko w odniesieniu do ogólnej powierzchni siedliska w Obszarze oraz w odniesieniu do powierzchni siedliska bez wskazanych zabiegów;
- wpływu projektu planu urządzenia lasu na siedliska w zakresie zgodności z siedliskiem: przyjętego typu drzewostanu, zaplanowanego składu gatunkowego i składu odnowień;
- wskazanych działań minimalizujących, w tym wynikających z ustalonych działań ochronnych lub innych np. wynikających ze wskazanej technologii prac, lub terminu ich wykonania.

W odniesieniu do gatunków zwierząt i roślin wymienionych w *rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 13 kwietnia 2010 r. w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000 oraz gatunków ptaków* będących przedmiotami ochrony wskazanym byłoby dokonanie analizy w zakresie:

- łącznej liczby stanowisk danych gatunków w obszarze Natura 2000;
- liczby stanowisk, na których zostaną przeprowadzone działania gospodarcze.
- wskazanych działań minimalizujących, w tym wynikających z ustalonych działań ochronnych lub innych np. wynikających ze wskazanej technologii prac, lub terminu ich wykonania.
- podsumowanie, zawierające wnioski na temat wpływu projektu planu urządzenia lasu na stan zachowania populacji danych gatunków roślin, zwierząt na poszczególnych stanowiskach.

Podkreślić należy, że realizacja zapisów planu urządzenia lasu co do zasady winna prowadzić (w perspektywie wielu lat, wykraczających poza 10-letni okres obowiązywania planu urządzenia lasu) do zachowania lub poprawy stanu zachowania siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków w obszarach Natura 2000. Wskazany wyżej zakres analizy, dodatkowo dokonywany sukcesywnie w ramach kolejnych sooś dla planu urządzenia lasu, pozwoliłby na przeprowadzenie kompleksowej oceny zakresu i skali ingerencji w siedliska przyrodnicze i siedliska gatunków w poszczególnych obszarach Natura 2000.

Każdy obszar Natura 2000 jest inny i służy ochronie różnym siedliskom przyrodniczym i gatunkom. Analiza wpływu na poszczególne przedmioty

ochrony każdorazowo winna być dokonywana indywidualnie, z uwzględnieniem specyficznych uwarunkowań danego terenu i niekiedy z priorytetyzacją działań ochronnych dla danych siedlisk przyrodniczych i/lub gatunków (np. w obszarze specjalnej ochrony ptaków priorytetem jest rozpatrzenie planowanego zabiegu gospodarczego pod kątem terminu jego wykonania i kształtowania biotopu gatunku).

Podsumowanie

Obowiązująca procedura strategicznej oceny oddziaływania na środowisko planu urządzenia lasu zakłada przekazanie opracowanego dokumentu wraz z prognozą do opiniowania przez rdoś, na dokonanie którego rdoś ma 30 dni. Opinia nie ma charakteru wiążącego i dyrektor rdłp winien odnieść się do sposobu uwzględniania opinii w podsumowaniu sooś. Jednocześnie brak wydania opinii w ciągu 30 dni uznaje się za zaopiniowanie dokumentu bez uwag.

Uwzględniając jednak specyfikę dokumentu jakim jest projekt planu urządzenia lasu, proces jego opracowywania, środowisko w jakim docelowo będzie on realizowany, procedura ta z punktu widzenia możliwości rzetelnego i szczegółowego przeanalizowania przez rdoś wpływu ustaleń projektu planu urządzenia lasu na środowisko przyrodnicze, w tym przedmioty ochrony obszarów Natura 2000, jest utrudniona. W wielu przypadkach nadleśnictwa położone są na terenie kilku obszarów Natura 2000, plany zadań ochronnych znajdują się w różnych dokumentach planistycznych, mogą być na różnych etapach opracowania, niejednokrotnie ich zakres uwzględniany jest w aktualnie sporządzanym projekcie planu urządzenia lasu. Dostyc często zdarza się, że istnieją rozbieżności w zakresie zinventaryzowanych siedlisk przyrodniczych czy też gatunków pomiędzy danymi rdoś a rdłp. Dodatkowo prognoza oceny oddziaływania na środowisko odnosi się również do innych aspektów wynikających z wymogów określonych w ustawie ooś, które także muszą zostać przeanalizowane i ocenione. Jest to zatem obszerna dokumentacja zawierająca bardzo szeroki zakres informacji, który wymaga wieloaspektowej analizy w krótkim czasie.

Ponadto przedkładany na etapie sooś plan urządzenia lasu zawiera wskazania w zakresie pozyskania drewna, zalesień i odnowień, pielęgnacji i ochrony lasu wynikające z dwuletnich prac urządzeniowych. Jest to zatem gotowy dokument z szeregiem szczegółowych zapisów przypisanych do konkretnych adresów leśnych. Dotychczasowa praktyka pokazuje, że zgłaszanie uwag na tym etapie jest kłopotliwe z punktu widzenia zaplanowanej gospodarki leśnej i z tego powodu w wielu przypadkach uwagi nie są uwzględniane.

Powyższe uwarunkowania powodują, że opiniowanie projektu planu urządzenia lasu w ramach strategicznej oceny oddziaływania na środowisko jest problematyczne zarówno z punktu widzenia rdoś, jak i dyrektora rdlp.

Postulowanym rozwiązaniem, które z pewnością przyczyniłoby się do usprawnienia tego procesu jest włączenie rdoś od samego początku w prace nad planem urządzenia lasu. Aktywny kontakt pomiędzy wykonawcą projektu planu urządzenia lasu a rdoś pozwoliłby na bieżące analizowanie problemów dotyczących m.in. poruszanych wyżej kwestii w zakresie rozbieżności danych przyrodniczych, w tym weryfikacji proponowanych działań ochronnych, ujmowania projektów planów zadań ochronnych w opracowywanym projekcie planu urządzenia lasu czy też ocenę proponowanych zapisów zakresu planu zadań ochronnych w planie urządzenia lasu.

Istotną kwestią byłoby ustalenie zasad współpracy, terminów przekazywania informacji, ich zakresu i formatu (w tym danych GIS), a także ewentualnych roboczych spotkań czy też wizji terenowych mających na celu rozstrzygnięcie niezgodności pomiędzy danymi wynikającymi z dokumentów planistycznych a stanem na gruncie.

Nie jest to oczywiście rozwiązanie idealne, ponieważ wymaga dodatkowego zaangażowania służb rdoś w proces planistyczny w trakcie tworzenia projektu planu urządzenia lasu. Ponadto pomimo chęci do rozmowy i współpracy może zdarzyć się, że punkt widzenia rdoś i rdlp pozostaną rozbieżne. Niemniej jednak stała współpraca w trakcie opracowywania projektu planu urządzenia lasu pozwoliłaby na przedstawienie stanowiska obu stron i wypracowania trybu postępowania, który docelowo służyć będzie celom ochrony obszarów Natura 2000.

Partycypacja społeczna przy tworzeniu planu urządzenia lasu

Definicja partycypacji i udział społeczeństwa w planowaniu leśnym

Partycypacja społeczna to inaczej mówiąc udział społeczeństwa w procesie zarządzania sprawami dotyczącymi tej społeczności. Jest to udział świadomy i wynikający z chęci uczestnictwa we współtworzeniu miejscowego prawa, kreowaniu otoczenia i lokalnych warunków życia. W zależności od skali może dotyczyć społeczności lokalnych, mieszkańców gminy, powiatu, województwa, miasta czy całego państwa. W przypadku udziału społeczeństwa w planowaniu leśnym to zróżnicowanie również jest widoczne. Proces może dotyczyć obszaru objętego planem urządzenia (nadleśnictwa) lub jedynie fragmentu opracowywanych lasów, kompleksu o istotnym znaczeniu dla mieszkańców jego otoczenia. Ale może też dotyczyć ogólnopolskich

zasad i nowelizowanego prawa. Dlatego trudno jest arbitralnie wyznaczyć terytorialne granice zaangażowania części społeczeństwa w sprawy leśne np. ograniczyć jedynie do mieszkańców danej gminy czy zasięgu jednego nadleśnictwa. Problem jest pogłębiony przez fakt, że uczestników współczesnego społeczeństwa obywatelskiego przypisuje się do co najmniej trzech kategorii podmiotów: *zwykłych obywateli* (nienależących do organizacji), *ruchów społecznych* (samoorganizujących się obywatelskich struktur społecznych), *organizacji pozarządowych* [sformalizowanych i ustrukturyzowanych wewnątrzinstytucji obywatelskich działających w ramach pewnych zasad państwa demokratycznego (Mercer 2002; Zimmer i in. 2004; Marody 2011, za Kotus i in. 2019)]. To rozróżnienie pokazuje złożoność podmiotów potencjalnie zaangażowanych w proces demokratyzacji decydowania o lasach. Otwartym pozostaje pytanie o klasyfikację siły głosu poszczególnych kategorii podmiotów. Czy wszystkie głosy mogą być jednakowo traktowane? Zarówno mieszkańców terenu lasu lub jego sąsiedztwa, jak i ogólnopolskiej organizacji o znacznej sile medialnego oddziaływania? Te pytania mogą mieć szczególne znaczenie w sytuacji poszukiwania kompromisu pomiędzy wykluczającymi się uwagami społecznymi dotyczącymi konkretnego fragmentu lasu. Która będzie ważniejsza?

Partycypacja jest traktowana jako wskaźnik demokratyzacji zarządzania wspólnotą. Jest również warunkiem pomyślnego funkcjonowania demokratycznego państwa prawa. Przyjmuje się, że wskaźniki zaangażowania społeczeństwa w proces decyzyjny świadczą o poziomie społecznej legitymizacji władzy (Kinowska 2012), tej władzy rozumianej jako służba społeczeństwu lokalnemu i państwu, czyli społeczeństwu całego kraju. Partycypacja bez wątpienia sprzyja rozwojowi demokracji lokalnej, nie tylko rozumianej instytucjonalnie jako proces wyboru organów samorządowych, ale przede wszystkim jako wzmocnienie aktywności lokalnej: oddolnych inicjatyw obywatelskich, integracji i aktywizacji środowisk. Może być też skutecznym sposobem rozwiązywania problemów kontrowersyjnych i silnie polaryzujących postawy lokalnych społeczności. To szczególnie istotne dla gospodarki leśnej będącej obiektem zwiększonej uwagi organizacji społecznych i osób odwiedzających lasy. Umiejętnie stosowane techniki partycypacyjne mogą nie tylko pozwolić na budowę kompromisowych rozwiązań, ale też pokazać, że taki kompromis jest możliwy także w innych sprawach dzielących nasze społeczeństwo.

Partycypacja w systemie prawnym Rzeczypospolitej Polskiej jest określana na różnym poziomie legislacji. Konstytucja RP traktuje ją dość ogólnie, zapewniając dostęp do informacji o działaniach organów władzy i informacji o stanie i ochronie środowiska. Ustawa zasadnicza nawiązuje do dialogu

społecznego (art. 20.) zawężając problem do pracodawców i organizacji pracowniczych. Pozwala na składanie petycji, wniosków i skarg w interesie publicznym oraz określa warunki organizowania referendum ogólnokrajowego i lokalnego. Wśród innych aktów prawnych związanych z planowaniem przestrzeni w lasach na uwagę zasługuje przede wszystkim konwencja z Aarhus przyjęta przez Parlament Europejski, która zawiera zapisy nakładające obowiązek udziału społeczeństwa w postępowaniu zakładającym opracowanie i przyjmowanie planów, programów oraz wytycznych strategii mających znaczenie dla środowiska, a także w przygotowywaniu przepisów wykonawczych lub procedur obowiązujących aktów normatywnych. Polski Parlament wykonując zobowiązania wynikające z tych zapisów przyjął w dniu 3 października 2008 r. Ustawę o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Zgodnie z nią ograny administracji państwowej zapewniają możliwość udziału społeczeństwa przed wydaniem określonej w ustawie decyzji lub jej zmianą lub przed przyjęciem i zmianą określonych dokumentów. Ustawa określa również tryb przeprowadzenia konsultacji społecznych w przypadkach, gdy udział społeczeństwa jest obowiązkowy.

Pod względem wyjątkowej szczegółowości trybu partycypacji wyróżnia się określenie konieczności i warunków przeprowadzenia konsultacji dokumentów planistycznych w jednostkach samorządu terytorialnego na podstawie *ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 977)*. Dotyczy to sporządzania projektu studium uwarunkowań i kierunków rozwoju przestrzennego oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Interesująca jest dysproporcja pomiędzy wymogami udziału społeczeństwa w procedurze powstawania dokumentów planistycznych (zwłaszcza MPZP) i planowania urzędniowego na terenach leśnych objętych przecież także systemem planowania przestrzeni. Ta dysproporcja wynika z konsekwencji uchwalania MPZP, który istotnie wpływa na sposób przeznaczenia gruntów i pośrednio, ale bardzo istotnie, na wartość nieruchomości, niezależnie od ich własności. Lasy własności Skarbu Państwa są na terenie objętym MPZP traktowane jako tereny o niezmienniej kategorii użytkowania (Ls), a ich użytkowanie regulowane jest na mocy innych ustaw. MPZP nie ingeruje w funkcje lasu ani sposoby prowadzenia gospodarki leśnej. Wyjątkiem są lasy innej własności, gdzie dokumenty planistyczne mogą wskazywać tereny zabudowy ekstensywnej na terenach leśnych, co istotnie wpływa na sposób przeznaczenia gruntów a przez to na ich wartość. Uproszczone plany urządzenia lasu (UPUL) dla takich gruntów prywatnych powinny uwzględniać tę odmienność. Prawo

zatem narzuca konieczność społecznego konsultowania dokumentów planistycznych z mieszkańcami i właścicielami terenów obejmowanych planem miejscowym. W planowaniu leśnym innych krajów także respektowana jest ta zasada, aby plan był konsultowany z mieszkańcami lub właścicielami terenu objętego procesem planistycznym (np. rdzenna ludność lasów kanadyjskich, właściciele lasów w krajach Europy Zachodniej). W przypadku lasów publicznych, szczególnie przez organizacje społeczne w Polsce podnoszony jest problem „własności” terenów leśnych należących do państwa, a więc także do społeczeństwa, które powinno mieć możliwość pełnej partycypacji w postępowanie gospodarcze w „swoich lasach”. Zgodnie z *ustawą z dnia 28 września 1991 r. o lasach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 672 ze zm.)* Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe reprezentują Skarb Państwa w zakresie zarządzanego mienia (art. 32 ust. 1 ww. ustawy) i samodzielnie gospodarują gruntami i nieruchomościami, prowadząc gospodarkę leśną polegającą na działalności w zakresie: urządzania, ochrony i zagospodarowania lasu, utrzymania i powiększania zasobów i upraw leśnych, realizacji pozaprodukcyjnych funkcji lasu, gospodarowania zwierzyną, pozyskiwania drewna, zwierzyny oraz płodów runa leśnego, a także sprzedaży tych produktów. Nadleśniczy prowadzi samodzielnie gospodarkę leśną w nadleśnictwie na podstawie planu urządzenia lasu oraz odpowiada za stan lasu i zabezpiecza interes Skarbu Państwa. Podkreślana w ustawie samodzielność prowadzenia gospodarki i ponoszenia odpowiedzialności za stan lasu wydaje się pozostawać w sprzeczności z oczekiwaniami społecznymi dotyczącymi udziału w gospodarowaniu lasami postrzeganymi jako dobro wspólne, o znaczeniu wykraczającym daleko poza funkcję produkcyjną. Obecnie obowiązujący tryb uzgadniania i zatwierdzania projektu planu urządzenia lasu zapewnia możliwość takiego udziału, ale nie jest to satysfakcjonujące dla uczestników procesu przynajmniej z kilku powodów.

Spółeczeństwo ma możliwość składania uwag po ogłoszeniu w Biuletynie Informacji Publicznej (BIP), lokalnej prasie i na stronach internetowych, że komisja założeń planu (KZP) przygotowała oczekiwaną zawartość projektu planu urządzenia lasu i prognozy oddziaływania na środowisko. Określone jest miejsce składania uwag i czas (przynajmniej 21 dni). Te uwagi mają być rozpatrywane w ramach następnego etapu – narady techniczno-gospodarczej (NTG) ustalającej już projekt przyszłego planu. W tym czasie powstaje zatem cały projekt planu po wykonaniu czasochłonnych prac inwentaryzacyjnych, kartograficznych i planistycznych (przynajmniej 1 rok). Potencjalnie składane uwagi, których na tym etapie w rzeczywistości jest niewiele, mogą nie trafić jednak do wykonawców kończonych już prac taksacyjnych. Ten gotowy projekt jest wykładany do wglądu w miejscu i w czasie

określonym w ogłoszeniach i następuje druga szansa na zgłaszanie uwag do jego zapisów. Składane uwagi do niedawna miały być rozpatrywane na etapie komisji projektu planu (KPP), mającej charakter debaty publicznej. Lasy Państwowe zastrzegły sobie jednak możliwość rezygnacji z tego etapu i fakultatywność KPP. Podstawowym źródłem niezadowolenia (prawdopodobnie obu stron) jest zbyt późny etap składania uwag, traktowanych jako krytyka gotowego projektu planu. Ich uwzględnienie bywa bardzo kłopotliwe i wymaga korekty w powstałych dokumentach. Z drugiej strony, część składanych uwag ma charakter ogólny, dotyczący całego obiektu, nie są merytoryczne lub z innych powodów są wykluczane z uwzględnienia na tym etapie. Brak jest także wdrożonych w administracji LP zasad odpowiadania na składane uwagi, a ich rosnąca liczba dodatkowo utrudnia to zadanie. Osoby i organizacje zgłaszające uwagi odczuwają niedosyt informacyjny. Nie doczekawszy się odpowiedzi traktują swój udział w konsultacjach jako błąd, a same konsultacje jako proces fasadowy.

Drabina partycypacji społecznej – gdzie na niej jesteśmy?

Partycypacja powinna być postrzegana jako proces informowania, konsultacji i współdecydowania, otwierania się na głos społeczeństwa i odpowiedzialnego brania udziału w kreowaniu rzeczywistości. Ta kolejność wynika z klasyfikacji Sherry R. Arnstein (1969) zwanej drabiną partycypacji, której kolejne stopnie mogą, ale wcale nie muszą być postrzegane jako kolejne stopnie zaawansowania udziału społecznego. Oryginalny układ stopni drabiny można przedstawić następująco (idąc od dołu drabiny):

- *Manipulacja, Terapia* (stanowiące brak partycypacji)
- *Informowanie, Konsultacje i Ułaskiwanie* (określane jako tokenizm i działania pozorne)
- *Partnerstwo, Delegowanie i Kontrola obywatelska* (rozumiane jako uspołecznienie władzy).

W tym klasycznym układzie szczebli drabiny postępowanie w zakresie planowania urzędniowego plasuje się na poziomie trzecim i czwartym, czyli *Informowanie* i *Konsultacje*. Rozwijane są metody skutecznego informowania społeczeństwa o możliwościach wzięcia udziału w procesie powstawania planu i organizowane są konsultacje gotowego projektu. Niestety są to szczeble określane jedynie jako pozory partycypacji, tokenizm. Współczesne teorie (Kotus i in 2019) modyfikują drabinę Arnstein dodając do niej kilka nowych i groźnie brzmiących stopni idących w bok od poziomu tokenizmu. Niezadowolenie z pozornej partycypacji prowadzi do społecznego *Przebudzenia, Radykalizacji, Nieposłuszeństwa obywatelskiego* i *Buntu*.

Te kolejne szczeble kreują powstającą z nich *Władzę obywatelską*. Co prawda dotyczy to partycypacji w samorządowe sprawy miast, ale wydaje się zbieżne z działaniami części ruchów społecznych i organizacji pozarządowych zajmujących się sprawami lasów i planowania leśnego. Narastająca liczba konfliktów wokół lasów, które ukazywane są przez organizację „Lasy i obywatele” sięga obecnie około 400 i skupia się wokół ośrodków miejskich. Przestrzenne rozmieszczenie konfliktów jest silnie skorelowane z mniejszą lesistością regionu. Mniej lasu *per capita* i zwiększona rola społeczna kompleksu leśnego jest katalizatorem zainteresowania lokalnego społeczeństwa i potencjalnego konfliktu na szczeblu *Przebudzenia i Radykalizacji*.

Odpowiedzią na wspomniane zagrożenia jest procedura ustanawiania lasów o zwiększonej funkcji społecznej (zarządzenie nr 58 dgLP z 2022 roku) w których zmienione mają być zasady prowadzenia gospodarki leśnej w kierunku zbieżnym z oczekiwaniami społecznymi. Dzięki tej polityce mają być również powoływane (i w niektórych nadleśnictwach już są) *Zespoły Lokalnej Współpracy (ZLW)*. W ich skład wchodzi osoby i przedstawiciele organizacji pozarządowych, którzy powinni reprezentować wszystkie grupy interesariuszy lokalnych lasów i leśnictwa. Dzięki temu możliwy jest do wypracowania kompromis pomiędzy oczekiwaniami różnych grup społecznych i organizacji, a sam zespół może się stać narzędziem wspierającym podejmowanie decyzji planistycznych i gospodarczych oraz (co również ważne) wsparcia w odpowiedzialności za podejmowane decyzje. W obecnych uwarunkowaniach prawnych pełną odpowiedzialność za stan lasu wciąż ponosi nadleśniczy i to z pewnością się nie zmieni. Obecność w ZLW przedstawicieli różnych grup i poglądów oraz określone zasady respektowania wypracowanych tam rozwiązań powinno pozwolić na powrót do klasycznych stopni drabiny Arnstein i na ulokowanie leśnego procesu planistycznego przynajmniej na stopniu szóstym – *Partnerstwo*.

Docelowy model dla polskiego leśnictwa – dokąd powinniśmy zmierzać?

Sytuacja własnościowa lasów Polski nie pozwala na bezpośrednią aplikację czy nawet porównanie procesu partycypacyjnego z innymi krajami, w których dominuje własność prywatna albo jest zdecydowanie mniejsza presja społeczna na lasy. Presja wynikająca z większej lesistości *per capita* i większego poziomu zaufania społecznego do organów państwa. Dlatego trudno jest wskazać istniejący wzorzec partycypacji pochodzący z innego kraju, który byłby modelem docelowym u nas. Obserwacja dyskusji o polskim leśnictwie i decyzje w sprawie lasów o zwiększonej funkcji społecznej pozwalają jednak wskazać oczekiwany kierunek zmian.

Skuteczny proces udziału społeczeństwa musi być oparty na informowaniu, rozumianym znacznie szerzej niż tylko niski szczebel drabiny partycypacji. Skuteczne informowanie jest warunkiem koniecznym, a w proponowanych rozwiązaniach także skutecznym sposobem na budowanie współpracy. W obecnej sytuacji informacja o przystępowaniu do procesu konsultacji planu może nie docierać do wszystkich osób i grup, które potencjalnie mogą być zainteresowane jej odbiorem. Wymagana publikacja w BIP, lokalnej prasie czy na stronach internetowych rdLP lub nadleśnictwa to wciąż zbyt mało. Z drugiej strony korzystanie z kanałów informacji bezpośredniej, skierowanej do każdego także nie spełni swojego celu, a zniweczy wyjątkowość ważnych komunikatów dotyczących np. alertów bezpieczeństwa. Niezbędny jest sposób dotarcia bezpośrednio do rzeczywiście zainteresowanych. Takim sposobem jest tworzenie bazy danych kontaktowych osób i organizacji, które są zainteresowane lokalnymi decyzjami dotyczącymi lasów. Taką deklarację mogą składać w nadleśnictwie, ale mogliby także być rejestrowani jako osoby składające uwagi w stałym portalu typu geoankiety. Idealnym rozwiązaniem wydaje się dodatkowa funkcjonalność Banku Danych o Lasach (BDL i mBDL). Logowanie w systemie powodowałoby zasilenie bazy danych kontaktowych zbierających dane osób zainteresowanych współpracą z nadleśnictwem, także potencjalnych członków ZLW. Zarówno zbieranie danych, jak i uwag powinno się odbywać w trakcie obowiązywania planu, a wykorzystywane będzie przy tworzeniu następnego planu urządzenia lasu. Takie podejście pozwoli nie tylko na skuteczne informowanie, ale przede wszystkim rozładuje „tłok uwag” do gotowego projektu planu. Dodatkowym zyskiem będzie możliwość przygotowania wykonawców projektu planu urządzenia lasu do terenowej kontroli złożonych uwag podczas prac taksacyjnych i uwzględnienia ich w powstającym planie lub merytoryczne odniesienie się do niezastosowanych zaleceń strony społecznej. Kolejną zaletą stosowania metody geoankiety będzie eliminacja uwag bez lokalizacji w przestrzeni. W ten sposób będą preferowane konkretne informacje „przywiązane” do wydzielenia lub jego części, a eliminowane ogólne uwagi odnoszące się do całego nadleśnictwa czy kompleksu leśnego, które także obecnie są praktycznie niemożliwe do zastosowania.

Wypracowane i wdrożone procedury będą musiały umożliwiać informację zwrotną dla osób składających uwagi i raportowanie procesu. W przypadku wykorzystania algorytmów systemu BDL będzie to znacznie łatwiejsze dla organizatorów procesu partycypacyjnego. W dyskusjach o modelowych rozwiązaniach i w przykładach z rzeczywistości planowania przestrzennego pojawia się postulat oddzielenia procesu od organizacji bezpośrednio zainteresowanej jego wynikiem, czyli w naszym przypadku PGL LP. W pro-

ponowanym modelu konsultacje organizowane mogą być poza siedzibą nadleśnictwa, ale niewykorzystywanie istniejącego i praktycznie gotowego systemu banku danych o lasach po prostu byłoby błędem.

Kluczowe znaczenie nabiera rola *Zespołu Lokalnej Współpracy*, który powinien pełnić rolę narzędzia wspomagania decyzji. Nadleśniczy będzie mógł powołać zespół, który także poza okresem powstawania projektu planu urządzenia lasu będzie mógł mu doradzać. Tylko dzięki temu będzie miał możliwość wypracowywania kompromisowych rozwiązań konfliktowych problemów wynikających z różnorodności funkcji pełnionych przez las. ZLW powinien być tworzony przez ludzi z różnych środowisk jako zespół zróżnicowanych interesariuszy lasu. Oprócz reprezentantów jednostek samorządowych i organizacji pozarządowych powinni się w nim znaleźć przedstawiciele społeczeństwa czerpiącego z lasu korzyści (np. zakłady usług leśnych, dzierżawcy obwodów łowieckich, pszczelarze itp.). Ważne by mogli przedstawiać opinie z różnych „medialnych baniek”. Czerpanie wiedzy tylko z własnego środowiska jest przyczyną niezrozumienia, nieufności i szerzenia dezinformacji (Skarżyńska 2023). Zarządca uzyska w ten sposób silniejszą legitymację społeczną swoich działań, odporność na destrukcyjne działania organizacji spoza terenu nadleśnictwa i zwiększony kredyt zaufania w lokalnej społeczności oraz samorządzie terytorialnym. ZLW może przypominać działanie rady naukowej parku narodowego. Zarówno proces partycypacji, jak i działanie Zespołu Lokalnej Współpracy warunkowane są przez kluczowy czynnik – ludzi. Skuteczne dotarcie informacji do ludzi, zebranie bazy danych kontaktowych od ludzi zaangażowanych i nieobojętnych, skompletowanie zespołu ludzi kompetentnych i będących lokalnymi liderami opinii to warunki konieczne udanego procesu partycypacyjnego, czyli współdziałania ludzi w sprawach ich dotyczących. W tym procesie właśnie ludzie są najważniejsi.

Projekt planu urządzenia lasu dla Nadleśnictwa Oleśnica Śląska

Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej Oddział w Brzegu wykonało, na zlecenie Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych we Wrocławiu, projekt planu urządzenia lasu dla Nadleśnictwa Oleśnica Śląska, wg stanu na 01.01.2023 r. Reagując na Zarządzenie DGLP nr 58 z dnia 5 lipca 2022 r., wprowadzające do stosowania „**Wytyczne do zagospodarowania lasów o zwiększonej funkcji społecznej na gruntach w zarządzie Lasów Państwowych**”, wytypowano na podstawie propozycji Nadleśnictwa Oleśnica Śląska blisko tysiąc hektarów lasów, gdzie uznano za dominującą funkcję

społeczną. Pełne wdrożenie wspomnianych wytycznych będzie możliwe po nowelizacji Instrukcji urządzania lasu. Możliwe wtedy stanie się utworzenie specyficznego gospodarstwa dla lasów o takim znaczeniu dla lokalnej społeczności oraz powoływanie ZLW, organizujących debatę publiczną dotyczącą projektu planu urządzania lasu. W dniu 15 września 2022 r. zorganizowano spotkanie dla osób zainteresowanych tworzonym projektem planu urządzania lasu. Wytypowane i zaproponowane lokalnym społecznościom lasy, o wzmoczonej funkcji społecznej w Nadleśnictwie Oleśnica Śląska, zlokalizowane są w 13 kompleksach leśnych o zróżnicowanej powierzchni, od pojedynczych drzewostanów kilkuhektarowych do kompleksów kilkusethektarowych. W ramach wybranych kompleksów różnicowano podejście do planowanej gospodarki leśnej, wyznaczając w tych lasach strefy oddziaływania społecznego: strefę intensywnego oddziaływania społecznego i zrównoważonego oddziaływania społecznego. Łącznie, na powierzchni lasów o zwiększonej funkcji społecznej 959 ha (grunty leśne zalesione, niezalesione i związane z gospodarką leśną), wytypowano 219 ha strefy intensywnej i 740 ha strefy zrównoważonej.

Przyjęto następujące założenia:

1. Wielofunkcyjna gospodarka leśna pozwala na przestrzenne zróżnicowanie planowanych działań, przez zdiagnozowanie w planie urządzania lasu kompleksów leśnych o wzmocnionej funkcji społecznej, jak również obszarów cennych przyrodniczo, obejmujących istniejące i projektowane formy ochrony przyrody, zidentyfikowane przedmioty ochrony i ich siedliska oraz lasy o obniżonej stabilności.
2. W lasach o zdiagnozowanej funkcji społecznej, głównym celem gospodarki leśnej powinno być wzmocnienie społecznych usług ekosystemowych, rozumianych jako zapewnienie społecznościom korzyści psychologicznych, socjologicznych i estetycznych, przy jednoczesnym zachowaniu trwałości lasu.
3. W lasach o dominującej funkcji przyrodniczej, gospodarka leśna powinna przede wszystkim zabezpieczać przedmioty ochrony przed pogorszeniem ich stanu zachowania, zgodnie z planami ochrony, planami zadań ochronnych, w uzgodnieniu z instytucjami do tego celu utworzonymi: regionalnymi dyrekcjami ochrony środowiska.
4. W lasach o obniżonej stabilności, wiek drzewostanu przestaje być kryterium decydującym o rozpoczęciu procesu przebudowy i przemiany pokoleniowej lasu. Kondycja zdrowotna, skład gatunkowy dostosowany do siedliska są kluczowymi czynnikami pozwalającymi adaptować las do zmieniających się warunków klimatycznych.

5. Zachowanie trwałości lasu, jak również zdolności pełnienia przez niego oczekiwanych funkcji w zmieniających się warunkach klimatycznych, wymaga prowadzenia specyficznej gospodarki leśnej.
6. Planowane prace leśne, w lasach o wzmocnionej funkcji społecznej, mają na celu powolną przemianę starzejących się nasadzeń, głównie sosnowych, w kierunku leśnych zbiorowisk, odpowiadających naturalnym składom gatunkowym, bardziej odpornym na zmieniające się warunki klimatyczne.
7. Priorytetem dla planowanych i przede wszystkim realizowanych działań w lasach o zwiększonej funkcji społecznej jest bezpieczeństwo ludzi w nich przebywających.

Zaprojektowane działania w planie urządzenia lasu

W projekcie planu urządzenia lasu dla Nadleśnictwa Oleśnica Śląska, w 13 kompleksach o zwiększonej funkcji społecznej, zaprojektowano dwie strefy, związane z pobytem ludzi w lesie:

- intensywnego oddziaływania społecznego;
- zrównoważonego oddziaływania społecznego.

Łącznie w obu strefach na 45% powierzchni nie planowano żadnych działań leśnych (opisy taksacyjne – we wskazaniach gospodarczych zapis: BRAK WSK). Zabiegi pielęgnacyjne, obejmujące redukcję zagęszczenia odnowień naturalnych, korektę składu gatunkowego – wspierającego gatunki odpowiednie dla siedliska i eliminujące egzemplarze chore i zamierające w różnych fazach rozwojowych drzewostanu: inicjalnej, młodocianej i dojrzewającej – zostały zaplanowane na kolejnych ponad 40% powierzchni lasu (opisy taksacyjne – zapis: PIEL, CW, CP, TW, TP). Przemiana pokoleniowa, polegająca na jednostkowym lub grupowym usuwaniu drzew, aby odsłonić młode pokolenie (opisy taksacyjne – zapis: IVd z intensywnością pozyskania 10–20%) zaplanowano na 12% powierzchni lasu oraz cięcia kończące proces odnowienia – usunięcie starzejącego się drzewostanu po wprowadzeniu gatunków liściastych pod sosną (opisy taksacyjne – zapis: IIIAU z intensywnością pozyskania 80–90%) zaplanowano na niespełna 1% powierzchni. Na powierzchniach przebudowywanych, planowano równolegle przygotowanie gleby do odnowienia naturalnego i samo odnowienie (opisy taksacyjne – zapis: AGROT, ODN-IIP, ODN-ZLOZ, ODN-LUK).

W strefie intensywnego oddziaływania społecznego, o powierzchni ponad 219 ha, planowano głównie zabiegi o charakterze pielęgnacyjnym lub nie planowano żadnych zabiegów. Zabiegi pielęgnacyjne będą miały za zadanie stopniowe przekształcanie drzewostanów jednowarstwowych w wielowarstwowe, preferowanie domieszek liściastych, tworzenie wzdłuż głównych

traktów rekreacyjnych stref brzegowych, w których preferowane będą gatunki, zarówno drzewa jak i krzewy, dające pożytki dla zapylaczy. Przebudowę dojrzałych drzewostanów zaplanowano w strefie intensywnego oddziaływania w bardzo długim okresie odnowienia, z intensywnością na poziomie 10%. Nie będą stosowane zręby zupełne ani rębnie gniazdowe. Pobór drzew do usunięcia będzie realizowany cięciami jednostkowymi i grupowymi (rębnia IVd). Preferowane będą odnowienia naturalne, podsadzenia będą wykonywane tam, gdzie nie ma możliwości osiągnąć odnowień naturalnych, gatunkami właściwymi dla siedliska.

W strefie zrównoważonego oddziaływania społecznego, o powierzchni 740 ha lasu, również planowano głównie zabiegi o charakterze pielęgnacyjnym lub nie planowano żadnych zabiegów. Nie zaplanowano tutaj zrębów zupełnych. Dominującym zabiegiem mającym na celu przebudowę starych nasadzeń sosnowych będzie zabieg o długim okresie odnowienia, z intensywnością 20% miąższości drzewostanu. Jedynie w specyficznym kompleksie lasów doświadczalnych (Ośrodek Badań Środowiska Leśnego Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu), w ramach kontynuacji przebudowy starzejących się, osłabionych zdrowotnie drzewostanów sosnowych zaplanowano intensywniejszą przebudowę w kierunku takich gatunków jak dąb i buk.

Nadleśnictwo deklaruje kontynuację współpracy z samorządami w zakresie zagospodarowania rekreacyjnego i turystycznego (konsekwentna realizacja Koncepcji Zagospodarowania Turystycznego). W związku z tym w projekcie planu urządzenia lasu dla Nadleśnictwa Oleśnica Śląska znajdują się kierunkowe wytyczne w zakresie zagospodarowania rekreacyjnego i turystycznego. Zaproponowane zostaną wariantowo działania, w efekcie których przedmiotowy teren będzie jeszcze bardziej przyjazny dla uprawiania turystyki i rekreacji. W szczególności opracowanie zawierać będzie wskazania dotyczące:

- doposażenia technicznego i organizacji miejsc intensywnie wykorzystywanych do rekreacji (tablice, ławki, oznakowania szlaków, konserwacja tras spacerowych itp.);
- doposażenia kompleksu w zakresie infrastruktury edukacyjnej w formie tablic informujących o prowadzeniu wielofunkcyjnej gospodarki leśnej, walorach przyrodniczych najciekawszych siedlisk itp.;
- działań zmniejszających konflikty między użytkownikami terenów leśnych (np. poprzez wytyczenie ścieżek spacerowych i rowerowych);
- reorganizacji leśnej sieci drogowej, przy uwzględnieniu walorów rekreacyjnych kompleksu;
- koniecznych działań w zakresie usuwania tzw. drzew niebezpiecznych;

- zasadności monitorowania miejsc intensywnie wykorzystywanych rekreacyjnie.

Wnioski

- Wielofunkcyjna gospodarka leśna musi być przestrzennie zróżnicowana przez zdiagnozowane w projekcie planu urządzenia lasu funkcje i planowane działania mające je wzmacniać.
- W lasach cennych przyrodniczo, planowane wskazania w projekcie planu urządzenia lasu powinny zapewniać utrzymanie lub poprawę stanu zachowania przedmiotów ochrony.
- Postulowanym rozwiązaniem, które z pewnością przyczyniłoby się do usprawnienia procedury strategicznej oceny oddziaływania projektu planu urządzenia lasu na środowisko jest włączenie regionalnej dyrekcji ochrony środowiska od samego początku w prace nad projektem planu.
- W lasach o wzmocnionej funkcji społecznej, głównym celem gospodarki leśnej powinny być usługi ekosystemowe, rozumiane jako zapewnianie społecznościom korzyści psychologicznych, socjologicznych i estetycznych, przy jednoczesnym zachowaniu trwałości lasu.
- Planowane prace leśne mają na celu powolną przemianę starzejących się nasadzeń sosnowych, w kierunku leśnych zbiorowisk, odpowiadających naturalnym składom gatunkowym, bardziej odpornych na zmieniające się warunki klimatyczne.
- Obecny stan partycypacji społecznej w procesie planowania urządzeniowego jest niesatysfakcjonujący dla uczestników i organizatorów procesu. Uwagi składane są zbyt późno i brak jest odpowiednio wypracowanych metod ich uwzględniania.
- Zespoły Lokalnej Współpracy stwarzają szansę na rozwój demokratycznych metod partycypacji opartych na wzorcach sprawdzonych w procesach planowania przestrzeni i dopasowanych do aktualnej rzeczywistości zarządzania lasami państwowymi.

Literatura

1. Arnstein, S., R., 1969. A Ladder of Citizen Participation. „Journal of the American Planning Association” 35, 4: 216–224. DOI: 10.1080/01944366908977225.
2. Bańkowski J., Jaszczak R. 2021. Wyzwania dla urządzania lasu w warunkach dynamicznych zmian cywilizacyjnych. [W:] Szabla K. [red.]. Sylwan – dwa wieki historii leśnego czasopisma naukowego. Wyzwania dla gospodarki leśnej w warunkach globalnych zmian w środowisku. PTL, Katowice: 157–181.

3. Bańkowski J., Jaszczak R. 2022. Nowa koncepcja planowania w leśnictwie drogą rozwoju leśnictwa przyszłości i dialogu społecznego. [W:] Szabla K. [red.]. Leśnictwo przyszłości. PTL, Stare Jabłonki: 127–144.
4. Borek J. 1931. Zarys praktycznego urządzenia gospodarstw leśnych wraz z wzorami załączników do planów i programów gospodarczych. Drukarnia A. Mólki w Nowym Sączu.
5. Chodzicki E. 1960. Zagadnienia ujednoczenia niektórych pojęć techniczno-gospodarczych zróżnicowania lasów. Sylwan 5:1–24.
6. Choiński T. 1873. Urządzanie lasu. Podręcznik dla obywateli ziemskich. Nakładem Redakcji Gazety Rolniczej, Warszawa.
7. Instrukcja urządzania lasu, Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego. PWRiL, Warszawa, 1957.
8. Instrukcja urządzania lasu, Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego. PWRiL, Warszawa, 1970.
9. Instrukcja urządzania lasu. Tom I. Prace urzędzeniowe, Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego. Naczelny Zarząd Lasów Państwowych. PWRiL, Warszawa, 1980.
10. Instrukcja urządzania lasu. Część ogólna, Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa. Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych. Instytut Badawczy Leśnictwa, Warszawa, 1994.
11. Instrukcja urządzania lasu. Część I. Instrukcja sporządzania planu urządzania lasu dla nadleśnictwa. Załącznik do Zarządzenia Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 18 kwietnia 2003 r. Centrum Informacyjne LP, Warszawa, 2003.
12. Instrukcja urządzania lasu. Część I. Instrukcja sporządzania projektu planu urządzania lasu dla nadleśnictwa. PGL LP, CILP, Warszawa, 2012.
13. Jaszczak R. 2014. Podział lasu na gospodarstwa w Polsce. Sylwan 158 (4): 298–305.
14. Jaszczak R. 2021. Urządzanie i monitoring lasów miejskich. [W:] Gwiazdowicz D.J. [red.]. Urban forest. Las w sąsiedztwie miast. Oficyna Wydawnicza G&P Gościański & Prętnicki, Poznań.
15. Jaszczak R., Bańkowski J. 2020. Funkcje lasu a jego podział na gospodarstwa. Las Polski 19: 8–11.
16. Kinowska Z., 2012, Kondycja społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, „Infos”, nr 22 (136), s. 1.
17. Kobierzycki Naęcz F. J. 1810. Umiejętność lasowa czyli rękoksiąg dla właścicieli lasów i ich leśniczych pod tytułem powszechna teoretyczno-praktyczna wszystkich lasowych umiejętności nauka. Tom II. Drukiem Jana Gołębiewskiego Typographa, Przemyśl. Reprint Wyd. Ruthenus, Krosno, 2007.
18. Koleczko W. 1882. Zasady praktycznego urządzenia lasów, ich szacowania i zagospodarowania. Nakład Gebethnera i Wolffa, Warszawa.

19. Kotus, J., Sowada, T., Rzeszewski, M., 2019. Ponad górne szczeble „drabiny partycypacji”: koncepcja Sherry Arnstein po pięciu dekadach. *STUDIA SOCJOLOGICZNE* 3 (234), 31–54 ISSN 0039–3371, e-ISSN 2545–2770
DOI: 10.24425/sts.2019.126151
20. Kozłowski W. 1846. Słownik leśny, bartny, bursztyniarski i oryński. Zeszyt I. Nakładem Redakcji Sylwana w Drukarni S. Orgelbranda Księgarnia i Typografia. Reprint PTL, Warszawa.
21. Marody, M., 2011. Od społeczeństwa drugiego obiegu do społeczeństwa obywatelskiego. „*Studia Socjologiczne*” 200, 1: 483–499.
22. Mercer, C., 2002. NGOs, civil society and democratization: a critical review of the literature. „*Progress in Development Studies*” 2, 1: 5–22.
DOI: 10.1191%2F1464993402ps027ra.
23. Miś R. 2000. Regulacja produkcji drzewnej i etatu cięć użytków rębnych. W: Smykała J. [red.]. Stan i perspektywy badań z zakresu zarządzania lasu i ekonomiki leśnictwa. Materiały IV Konferencji Leśnej Sękocin Las, 12–13 czerwca 2000r. Inst. Bad. Leśn., Warszawa:46–55.
24. Miś R. 2004. Celowość i podstawy metodyczne wariantowego planowania zadań przy sporządzaniu nowoczesnego planu urządzenia lasu. W: Stępień E. [red.]. Urządzanie lasu wielofunkcyjnego. Opinie, poglądy, propozycje. Wyd. Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa: 181–197.
25. Plan urządzenia lasu dla Lasów Komunalnych Miasta Poznania na okres od 1 stycznia 2013r. do 31 grudnia 2022r. Opis ogólny – elaborat. TAXUS SI Warszawa. Warszawa-Poznań, 2013.
26. Plan urządzenia lasu dla Lasów Komunalnych Miasta Poznania na okres od 1 stycznia 2023r. do 31 grudnia 2032r. Opis ogólny – elaborat. BULiGL o/Poznań, Poznań, 2022.
27. Przybylska K. 2005. System klasyfikacji gospodarstw leśnych w wielofunkcyjnym i proekologicznym modelu leśnictwa. *Sylvan* 149 (9): 3–9.
28. Rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 25 sierpnia 1992r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu uznawania lasów za ochronne oraz szczegółowych zasad prowadzenia w nich gospodarki leśnej. Dz. U. Nr 67, Poz. 337.
29. Skarżyńska, K., 2023, Zgeneralizowana nieufność: bariera dla współpracy, społecznej spójności, innowacyjności, otwarcia na świat. W: Eliasz A., Skarżyńska K., red. Nieufność: źródła i konsekwencje. Instytut Problemów Współczesnej Cywilizacji im Marka Dietricha, Warszawa 2023 ISBN 978–83–89871–54–1
30. Stieber K. 1921. Urządzenie gospodarstwa leśnego. Nakład Gubrynowicza i syna, Lwów-Warszawa.
31. Ważyński B. 1998. Regulacja użytkowania rębego w modelu lasu wielofunkcyjnego na tle podziału gospodarczego. W: Paschalis P. [red.]. Użytkowanie

- lasu i problemy regulacji użytkowania lasu w Polsce. Komitet Nauk Leś, PAN, Warszawa: 22–25.
32. Ważyński B. 2007. Zasady prowadzenia gospodarki leśnej wokół aglomeracji miejskich. Biblioteczka leśniczego, z. 253. Wyd. Świat, Warszawa.
 33. Ważyński B. 2011. Urządzanie i rekreacyjne zagospodarowanie lasu. Poradnik leśnika. PWRiL, Warszawa.
 34. Wydrzyński K. 1862. Urządzanie lasów w Królestwie Polskiem z 8 rycinami i mappami kolorowanemi. Warszawa, Skład Główny w Księgarni Kauffmana i Spółki. Nakład Gazety Rolniczej.
 35. Zarządzenie nr 58 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 5 lipca 2022r. w sprawie wprowadzenia „Wytycznych do zagospodarowania lasów o zwiększonej funkcji społecznej na gruntach w zarządzie Lasów Państwowych” (znak: ZG.715.1.2022).
 36. Zimmer, Anette, Eckhardt Priller, Matthias Freise (red.). 2004. Future of civil society. Making Central European Nonprofit-Organizations Work. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH

Mgr inż. Janusz Bańkowski
Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej
Oddział Brzeg
Prof. dr hab. inż. Roman Jaszczak
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Wydział Leśny i Technologii Drewna
Katedra Urządzania Lasu
Mgr inż. Katarzyna Łapińska
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska we Wrocławiu
Dr inż. Michał Orzechowski
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Instytut Nauk Leśnych
Warszawa

Referat z sesji naukowej pt.: "Wielofunkcyjna gospodarka leśna dla realizacji współczesnych potrzeb ochrony środowiska i oczekiwań społecznych" z okazji 122 Zjazdu Polskiego Towarzystwa Leśnego w Wałbrzychu, 07-09.09.2023.